

ՀԱՅ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԸ ԴԱՐԵՐՈՒ ՄԷՋԵՆ

Յ Ա Ի Ե Լ Ո Ւ Ա Մ

Նեղիչէ Աբբ. Տէրաէրեանի դաճակալու-
թեամբ (21 Օգոստոս, 1960) Հայ Երուսա-
ղէմը կը սկսի նոր դարապուրտ մը:

Տէրաէրեանի Պատրիարք վերջին քանի մը
տարիներու ամուսիւնն ու ամալութիւնը,
որ տխուր էջ մըն էր Ս. Յակոբեանց ուխ-
տապահներուն Համար, ձեւով մը մոռա-
ցումի անկիւնը նետելու մասսեւեռումով՝
կը վերակազմէ Միաբանութիւնը: Ս. Յա-
կոբեանց եղբայրակցութենէն կը դազրեցնէ
կարգ մը ընդդիմադիր եղբայր՝ եր եւ Վան-
քէն ներս կը լռէ Հակա-Տէրաէրեան շունչը,
իսկ դուրսը նետուած թուղթէ ումբերուն
կը պատասխանուի զօրաւոր Հարուածնե-
րով, մերթ՝ թզբոյճ զնդակներով:

Ներքին խաղաղութեան վերահաստա-
տումով գործի կը լծուին Հայ Սիոնի գին-
ւարները՝ հոգեւորական թէ աշխարհու-
կան, վարդապետ, վարժապետ եւ աշա-
կերս:

Բարձր մտաւորական Նեղիչէ Պատրիարք
նժարին մէջ կը նետէ իր հզօր գրիչը, Հնա-
րոզ միտքն ու վարչական հազուադիւտ ըը-
նորհճերը: Հայ Երուսաղէմի եւ անոր դա-
ճակալին շուրջ արտերկրի մէջ զոյստած
կամ ստեղծուած աննպաստ հոռա՛քը կը ըս-
կըսի կորսնցնել իր թափը եւ շուտով Հայ
Սիոնը կրկին (թէեւ տեղ տեղ որոշ վերա-
պահումներով) կը դառնայ Հայ գաղթաշ-
խարհի եւ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնայ գա-
ճակալին զուրգուրանքին ու շահագրգռու-
թեան առարկայ: Վանքի ելեմտական Հա-
ասարակչութիւնը, որ դժբախտ պարագա-
ներու եւ պատասխարներու բերումով խախ-
տած էր, կը յամբաւորուի, կը բարեխառն
Հայ ժողովուրդի բացառիկ ձեռնար-
ուութեամբն ու Վանքէն ներս ձեռք առնուած

ալլազան միջոցներով. տարին չըրացած կը
սկսին շինարարութիւններ:

1961-ի Յուլիսին սկիզբը՝ կը կատարուի
Հայիմական թաղաւորութեան մայրաքաղաք
Ամմանի Հայ ազգային վարժարանի նոր շէն-
քին հիմնարկէքը եւ 1962-ի դպրոցական
տարեշրջանին կը բացուին լուսոյ նոր տա-
ճարին գունբը, եւ Ամմանի Հայ դպրութիւն
կ'ունենայ իր արդիական կրթական յարկը:

Կրկին սեղանին վրայ կը դրուի Երուսա-
ղէմի Ս. Յարութեան Տաճարին արձատա-
կան նորոգման դարաւոր ու դառնահամ մի-
ջազգային հարցը, որուն անմիջական լու-
ծումը անյետաձգելի նկատած էր Յորդա-
նանի իշխանութիւնը, նոյնիսկ սպառնացած
էր զայն նորոգել պետական ծախքով՝ իբր
հնութիւն: Բնականաբար այս ձեւը ո՛չ հա-
ճելի էր եւ ո՛չ ալ պատուաբեր քրիստոնեայ
աշխարհին —Christendom-ին Համար: Ու-
մանք անոր մէջ կը տեսնէին պետական մի-
ջամտութեան վտանգը, Հակաուսկ Յորդա-
նանի երիտասարդ արբային փորձուած բար-
եացակամ ոգւոյն եւ լայն Հանդուրժողու-
թեան, religious tolerance-ին:

Կլոր սեղանի մը շուրջ կը բլրորուին
բարձրագոյն Սրբաբանին երեք զբաժնետէ-
րերը — Հայաստանեայց, Յոյն Օրթոտոքս
եւ Հռովմէական Կաթոլիկ եկեղեցիները — եւ
յիտ երկար քննութեանց կ'որոշին ձեռնար-
կել հիմնական նորոգութեան: Միջազգային
(խառն) ճարտարապետներու խումբը կը
նախատեսէ շուրջ 3 միլիոն ամերիկեան տո-
լարի ծախք մը, զոր պէտք էին Հայթաթիկ
վերոյիշեալ երեք եկեղեցիները եւ Հաստաթ-
բածիներով, քանի որ 5 միլիոն Հաստաթ-
եալ դոնեցող Հայաստանեայց Եկեղեցին 600
լատար բաժին ունէր Սրբաբանէն ներս 600

միլիոն Կաթոլիկներուն հետ, եւ զուցէ ջել՛ ժըն ալ աւելի :

Ս. Երուսաղիմայ Պատրիարք Տ. Եղիշէ Արք. Տէրտէրեան Հայ ժողովուրդին կը ներկայացնէ պարագան եւ կ'ապաւինի անոր աւանդական բարի սրտին : Ամենայն Հայոց Հայրապետ Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի բարձր հովանաւորութեամբ եւ Ս. Երուսաղիմայ Պատրիարք Հօր նախագահութեամբ կը կազմուի Կեդրոնական Յանձնախումբ մը անհրաժեշտ դումարը հաւաքելու համար : Ս. Պատրիարքի ղեկմամբ կ'ապահովուի Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան ձեւընտուութիւնը՝ Հայոց բաժինին մէկ-երրորդ համեմատութեամբ :

1961-ի աշնան կը սկսին Ս. Յարութեան Տաճարի նորոգման աշխատանքները : Հայ սփիւռքի Հայաշատ կեդրոններ կ'այցելին Ս. Երուսաղէմի նուիրակները՝ Հողշ. Ծահէ Վրդ. Աճէմեան (այժմ Եպիսկոպոս) եւ Հողշ. Կիւրեղ Վրդ. Գարեկեան :

Հայ հաւատացեալը ամենուրեք զօրաւոր արձազանգ կու տայ —ինչպէս եղած էր անցեալին— Ամենայն Հայոց Նորապետի սրբառուտա սպառմամբ եւ Տէրտէրեան Պատրիարքի կոչին : Երուսաղէմի նուիրակներուն սրբազան առաքելութիւնը, մասնաւորաբար Միացեալ Նահանգներու մէջ, կը պտակուի բացառիկ յաջողութիւնով մը :

Միտամանակ՝ 1962 թուականին, Ս. Յարութեան Տաճարի նորոգման առեն, Հայ Սիոնէն ներս կը կատարուին լայն չափով նորոգութիւններ : Կը նորոգուին Ս. Յակոբայ Տաճարին դաւիթը, Վանքին խոհանոցն ու ճաշարանը : Խոհանոցին վրայ կը շինուին նոր յարկարաժիններ՝ հիւրերու համար : Կը նորոգուի Հայոց Բեթղէմէմի Վանքը եւ կը կառուցուին 15 խանութներ, որոնք Վանքին կ'ապահովեն մնայուն հասոյթ մը : Իսկ Հեւտազային կը նորոգուին ու կ'արդիականացուին Պատրիարքարանի ղեկամատուներն ու գրասենեակները : Կը կառուցուի Գալուստ Կիւլպէնկեան Գաղթականաց Եէնքը, ըստ 1964-ի փետրուարէն սկսած, կը տեղաւոր-

ւին Ս. Յակոբայ պարիսպէն ներս ապաստանած Հայ արկածահար ը'տանիքներ, որոնք 1947-1949 Արաբ-Հրեայ կռիւներէն ի վեր կը մնային Վանքի շրջափակէն ներս, կը վայելէին Վանքին մասնակի հողատարութիւնը, եւ մերթ կը ծանրացնէին Վանքին տնտեսական դժուարութիւնները :

1963-ի Հոկտեմբերին Ս. Յակոբեանց Միարանութիւնը կ'ողջունէ շնորհաբաշխ այցը Ամենայն Հայոց Հայրապետ Վազգէն Ա. Կաթողիկոսին : Ուխտի կու դայ Լուսաւորչի յաջորդը, որ միտամանակ պիտի ծանօթանար Ս. Յարութեան Տաճարի նորոգման աշխատանքներուն եւ պիտի նախագահէր հանդանակութեան Կեդրոնական Յանձնախումբի մէկ արտակարգ ժողովին, որուն հրաւերուած էին կարգ մը ազգային բարերարներ եւ ծանօթ ազգայիններ :

Պատրիարք Սրբազանը օգտուելով Հայրապետի այցելութեան բացառիկ պատեհութեանէն՝ կը ձեռնարկէ Հայ Եկեղեցւոյ միասնականութիւնը վերահաստատելու վսեմ առաքելութեան, եւ վստահելով Վազգէն Ա. Հայրապետի առաքելատիպ հոգիին ու քրիստոնէական բարեօրոգութեան՝ կը յաջողցնէ հանդիպում մը (Պատրիարքարանի դարաւոր կամարներուն ներքեւ եւ Յարուցեալի սրբազան դամբանին շուրջ) Ամենայն Հայոց Հայրապետին եւ Մեծի Տանն Կիլիկոյ Գահակային միջեւ :

Տեղի կ'ունենայ 1963 Հոկտեմբեր 26-ի պատմական ողջադուրսմը, կը ստեղծուի նոր ոգի մը —Երուսաղէմի Ողջագործումին Ոգի—, որուն կը կապուին մեծամեծ յոյսեր եւ մարդիկ իրարմէ կը խնջն անոք կնքահարութեան պատիւը : Այսչափ պէտք է արձանագործի ի հաշիւ պատմութեան, որը պիտի ծափահարէ Տէրտէրեան Պատրիարքի նախածնունդութիւնն ու Վազգէն Ա. Հայրապետի ներող ոգին :

Սրբոց Յակոբեանց Միարանութեան հարմար բացառիկ օր մը կ'ըլլայ Երկուշաբթի 6 Յունուար 1964-ը, երբ Հայ Սիոնի հնարգրեան եւ պատմական Վանքը կ'այցելէ Ն.

Ս. Պօզոս Զ. Պապը եւ մեծ հանդիսութեամբ կ'ընդունուի Պատրիարքարանի շքեղ դահլիճին մէջ՝ Տ. Շնչիչէ Պատրիարքի եւ Միաբանութեան կողմէ: Ն. Սրբութիւնը ժօտ կէս ժամուան սիրալիբ տեսակցութիւն մը կ'ուրանայ Պատրիարք Ս. Զօր Հետ եւ մեկնումի պահուն, Պատրիարքարանի Հոյատեսիլ դահլիճը անգամ մըն ալ հիացումով դիտելի ետք, կ'ըսէ. «Դուք Հայերէր ուրիշ էք, անցեալ ունիք եւ քրիստոնէայ մեծ ժողովուրդներէն էք»:

1964-ի ամբան՝ Ս. Պատրիարքը այցելութիւններ կու տայ Հարաւային եւ Հիւսիսային Ամերիկաներուն, անձամբ գնահատելու Համար Ս. Յարութեան Տաճարի նորոգման ա՛նոց բերած օժանդակութիւնը: Ամէն տեղ Ս. Երուսաղէմայ Գահակալը կ'ընդունուի խանդավառութեամբ: Նորին Ամենապատուութիւնը Ս. Յակոբայ ազամանդակու շքանշաններով կը զարդարէ կարգ մը բարերար՛ երու կուրծքերը, ժողովուրդաբար Հիւսիսային Ամերիկա, ուր տանեակ մը ազգայիններ բրած էին իշխանական նուիրատուութիւններ՝ արդարացնելով իրենց անուան յուր՛ հիւսուած առաւպելական առատաձեռնութիւնը:

1965-ի սկիզբը Յորդանանի երիտասարդ թաղ արքան՝ Հիւսէյն Թագաւորը, Շնչիչէ Պատրիարքը կը վարձատրէ Յորդանանի բարձրագոյն Նախալի (Ջարթօն) առաջին կարգի շքանշանով, առ ի գնահատութիւն անոր՝ Հաշիմական Թագաւորութեան մատուցած ծառայութիւններուն:

1965-ի Հոկտեմբերին՝ կը կատարուի Ամերիկահայ Յարութեան Թագոսեանի նուիրատուութեամբ կառուցանելի Ամժա՛ի Ս. Թաղէոս եկեղեցւոյ Հիմնարկէքը, ի ներկայութեան եկեղեցատի բարերարին եւ այս կերպով Յորդանանի մարաքաղէ Ամժանի Հայ գաղութը ժօտ օրէն կ'ունենայ իր հայկական ոճով փառաւոր սրբավայրը՝ իր նոր արդիական վարժարանէն վերջ:

Իսկ Ամերիկահայ երկու բարերարներ յանձն առած են Հայ Միոնը օժտել նոր Դըպրեկմանքով մը եւ նոր Թանգարանով մը: Զ. Բ. Ը. Միութեան Կեդր. Վարչութեան ազնւուսիրտ Նախագահ՝ Ալիք Մանուկեան, իշխանական նուիրատուութիւնով մը պիտի շնէ 75-100 դիւրքօթիկ ուսանողներու հա-

մար նոր Դպրեկանք մը՝ արդիական բոլոր յարմարութիւններով: Իսկ Զ. Բ. Ը. Միութեան Կեդր. Վարչութեան անգամ յեղուար Մարտիկեան իշխանավայել բարերարութիւնով մը պիտի կառուցանէ արդիական Թանգարան մը, որուն պէտքը զլալի դարձի կը վաղուց:

Տէրտէրեան Պատրիարքի առաջին հրեզամեակը շինարարական նուաճումներու կարգին ունեցած է նաեւ բարոյական յաղոցութիւններ: Այս հինգ տարիներուն Ս. Յակոբեանք ազգին տուած են տաս նոր կուսակրօն եկեղեցականներ, որոնցմէ ոմանք արդէն իսկ ստանձնած են պատասխանատու պատօններ:

Անուշտ Հայ Երուսաղէմի գրագէտ դահակալը չէր կրնար անտես առած ըլլալ Հայ տիպն ու ստոր եւ անոր Թաւալոյ զլանը: Այս շրջանին Ս. Յակոբայ տպարանն ալ կ'ունենայ իր յառաջխաղացքը: Հին տպարանին կ'աւելցուի նոր Թեւ մը, ուր կը գետեղուի Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան ստացուած տողաւար մեքենան՝ որ ունի Հայերէն, Անգլերէն եւ Արաբերէն տառեր: Երկու նոր մամուլներ Հայ Միոնի տը պտորատան կու տան լայն շունչ՝ բաւարարելու Համար Վանքի պահանջներն ու դուրսէն եղած տպագրական խնդրանքները: Ներկայիս տպարանի ամէն ամիս աւտուազն հատոր մը լոյս կ'ընծայէ:

Ս. Յակոբեանց պահածախմբութիւնը միտն ամսագիրը լոյս կը տեսնէ կանտնաւորաբար, ճոխ ու ալլաղան բովանդակութիւններով: Թերթին ծաւալը բարձրացած է 32-էն 44 էջերու, եւ այս Թիւր եւս յաւելում մը պիտի կրէ, տեղ ապահովելու Համար նոր եւ արժէքաւոր աշխատակիցներու մտքի զոհարներուն, ինչպէս մեղի կը հաւատաք խմբագրութիւնը:

Մենք լաւատեսութեամբ կը մօտենանք Հայ Երուսաղէմին, եւ կը սիրենք սկանառես ըլլալ նորանոր նուաճումներու՝ ներկայ վերելքի անհրճատ յարատեւումի՛ մէջ: Ժամանակն է որ Հայ Սիւր, կիօմառոյ այդ քրիստոնէայ միթալայրիմ մէջ Հայկական այս դարաւոր ու փառաւոր հաստատութիւնը դառնայ նոր Զարիսփան մը. Յոր Արմաչ մը՝ իր հումձգով ու արդիւնք Յերովը:

ՎԱՀՐԱՄ ԿԵՕԳՃԵԱՆ